HELSINGIN KÄRÄJÄOIKEUS LAUSUNTO
9.1.2023

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Viite:

HE 217/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamiseksi sekä niihin liittyviksi laeiksi.

Asia: Helsingin käräjäoikeuden lausunto

Eduskunnan lakivaliokunta on pyytänyt Helsingin käräjäoikeudelta lausunnon hallituksen esityksestä laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi (HE 217/2022 vp).

Käräjäoikeus on aiemmassa lausunnossaan pakkokeinolakityöryhmän mietinnöstä todennut pääosin kannattavansa ehdotettuja muutoksia. Tässä lausunnossa keskitytään niihin seikkoihin, joihin tässä vaiheessa halutaan vielä erityisesti kiinnittää huomiota.

Helsingin käräjäoikeus esittää kunnioittavasti lausuntonaan seuraavaa:

Esityksen taloudelliset vaikutukset

Esityksellä ei ole todettu olevan taloudellisia vaikutuksia tuomioistuinten toimintaan. Käräjäoikeus toteaa, että tuomioistuinten perusrahoitus on merkittävästi puutteellista, ja jokainen yksittäinen, vähäiseksikin koettu muutos vaikuttaa olennaisesti tuomioistuinten toimintakykyyn oikeusturvan varmistajana. Nyt ehdotetuista muutoksista voidaan perustellusti arvioida aiheutuvan juttumäärien kasvua, esimerkiksi yhteydenpitorajoitusten käsittelyn tai telepakkokeinoilla paljastettavien uusien rikosten käsittelyn muodossa. Käräjäoikeus toteaa, että muutoksia ei tule saattaa voimaan ilman riittävän rahoituksen varmistamista.

Pakkokeinolaki

4 luku Yhteydenpidon rajoittaminen

Esityksen 4 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan yhteydenpitoa voitaisiin erityisen painavista syistä rajoittaa yleisesti muiden henkilöiden kanssa nimeämättä henkilöitä, joihin yhteydenpitoa rajoitetaan.

Tämä tarkoittaa merkittävää muutosta nykysäätelyyn. Käräjäoikeus vastustaa tällaista muutosta ja ehdottaa, että nykyisin voimassa olevaa sääntelyä 4 luvun 1 §:n 1 momentin osalta ei muuteta.

Sääntelyehdotus aiheuttaa merkittäviä tulkintavaikeuksia esimerkiksi laajojen ja pitkäkestoisten rikosasioiden osalta, joissa kynnys varsinkin esitutkinnan aikana rajoittaa yhteydenpitoa myös niin sanottujen nimeämättömien henkilöiden osalta tulisi olla matalampi kuin nyt ehdotettu. Aina ei ole tutkinnan aikana

tiedossa se joukko, johon tutkinta kohdistuu. On myös mahdollista, että tutkinta voisi vaarantua sen vuoksi, että epäillylle jouduttaisiin kertomaan, keihin muihin tutkinta kohdistuu (kerrotaan yhteydenpidonrajoitusten kohde). Näin ollen yhteydenpidonrajoitukset kohdistuvat usein henkilöjoukkoon, jota ei voida nimetä. Tällaisessa tilanteessa erittäin painavien syiden asettaminen yhteydenpidonrajoituksille muodostaa tosiasiassa vaaran tutkintavankeuden tarkoituksen toteutumisella.

Ristiriitaista ehdotuksessa on myös se, että erityisenä edellytyksenä pakkokeinolain 2 luvun 5 §:ssä säädetylle vaikeuttamisvaaralle riittää syytä epäillä -kynnys, mutta yhteydenpidon rajoituksia nimeämättömiin henkilöihin voitaisiin asettaa vain erityisen painavista syistä. Käytännössä yhteydenpitorajoitukset, jotka kohdistuvat nimeämättömään henkilöjoukkoon ovat varsin usein tarpeen esitutkinnan, syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin aikana asioissa, joissa erityisenä edellytyksenä on nimenomaan asian selvittämisen vaikeuttamisvaara.

Mikäli henkilö on vangittuna laajamittaisen törkeän rikosepäilyn johdosta, josta tyyppisesimerkkinä on törkeä huumausainerikos, on näissä vangitsemisen erityisenä edellytyksenä pääsääntöisesti vaara tutkinnan vaikeuttamisesta. Tällöin tutkintavankeuden tarkoituksen toteuttamiseksi on määrättävä myös yhteydenpitorajoitukset. On täysin selvää, että mikäli rajoituksia ei määrätä, on tilanteissa vähintäänkin huomattava riski siitä, että vangitsemiselle asetettuihin tavoitteisiin ei päästä, tutkinta merkittävästi vaarantuu ja vangitseminen itsessään tästä syystä muodostuu hyödyttömäksi.

Esityksessä ehdotetaan myös säädettävän määräaika yhteydenpidon rajoitusten voimassa olemiselle, kun yhteydenpitoa rajoitetaan yleisesti muiden henkilöiden kanssa, nimeämättä henkilöitä, joihin yhteydenpitoa rajoitetaan. Lisäksi esityksessä ehdotetaan määräaikaa yhteydenpidon rajoitusten jatkamiselle, kun kyseessä on nimeämätön henkilöjoukko. Käräjäoikeus vastustaa tällaisten kaavamaisten määräaikojen säätämistä.

Etenkin laajoissa huumausainerikostutkinnoissa tutkinnan eteneminen on monesti hidasta jutun laajuuden vuoksi. Vangittuna oleva henkilö voi jo tällä hetkellä saattaa vangitsemisen edellytykset uudelleen tutkittavaksi kahden viikon välein. Tässä samassa yhteydessä tutkitaan pääsääntöisesti lähes aina myös yhteydenpidonrajoitusten edellytykset. Edelleen luvun 5 § mahdollistaa jo tällä hetkellä yhteydenpidonrajoitusten saattamisen myös erikseen tuomioistuimen tutkittavaksi kahden viikon välein. Uuden määräajan asettaminen lakiin on käräjäoikeuden näkemyksen mukaan turhaa ja tosiasiassa vaikuttaa johtavan siihen, että rajoitusten edellytyksiä tutkitaan harvemmin, ja toisaalta luodaan uusi itsenäinen käsittelytyyppi, joka aiheuttaa käräjäoikeudelle tarpeettomasti lisäresurssitarpeen.

Yhteydenpidon rajoitusten valvonta

Esityksessä tuodaan esiin, että yhteydenpitorajoitusten tulisi olla sisällöllisesti niin selkeitä, että ne ovat yksiselitteisesti täytäntöönpantavissa. Lisäksi hallituksen esityksessä on todettu, että yhteydenpitorajoituksen sisältö ja valvonta liittyvät kiinteästi toisiinsa.

Pakkokeinolain 4 luvun 4 §:n mukaisesti tutkintavankeuteen liittyvästä yhteydenpidon rajoittamisesta ja sen voimassaolon jatkamisesta päättää tuomioistuin. Tuomioistuimella tulisi siten olla mahdollisuus kokonaisvaltaisesti määrätä yhteydenpidon rajoituksista tutkintavankeuden aikana, johon kiinteästi liittyy tarvittaessa mahdollisuus määrätä yhteydenpidosta myös esitutkintaviranomaisen valvomana.

Mikäli asiassa tulee rajoitettavaksi vangitun yhteydenpitoa nimeämättömään henkilöjoukkoon, tarkoittaa tämä käytännössä sitä, että vangittu ei saisi olla yhteydessä kehenkään, ei esimerkiksi läheisiinsä (poikkeuksena laissa määritellyt tahot, joihin yhteydenpitoa ei saa rajoittaa).

Koska tuomioistuin päättää tutkintavankeuteen liittyvästä yhteydenpidon rajoittamisesta, tulee tuomioistuimella olla myös mahdollisuus määrätä siitä, minkälaisia valvontatoimia esitutkintaviranomainen voi tehdä. Tuomioistuimella tulee olla mahdollisuus määrätä, että yhteydenpito rajoituksista huolimatta sallitaan yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista valvottuna esitutkintaviranomaisen toimesta, varsinkin lähiomaisiin tai muihin läheisiin. Jotta tällainen valvottu yhteydenpitorajoitus olisi sisällöllisesti selkeä ja

yksiselitteinen, tulee pakkokeinolain yhteydenpidon rajoituksia koskevissa säännöksissä määritellä, mitä valvottu yhteydenpito tarkoittaa, eli minkälaisia valvontatoimia esitutkintaviranomainen voi tehdä.

Tästä syystä esitystä ehdotetaan muutettavaksi seuraavasti:

Pakkokeinolain 4 luvun 2 §:n 1 momentti:

Kiinni otetun, pidätetyn ja tutkintavangin kirjeenvaihto, puhelimen käyttö, tapaamiset ja muu yhteydenpito tai yhdessäolo estetään sellaisten henkilöiden kanssa, joihin yhteydenpitoa on rajoitettu. Tuomioistuin voi kuitenkin määrätä, että yhteydenpito rajoituksesta huolimatta sallitaan yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista. *Tuomioistuin voi samalla määrätä, että yhteydenpito sallitaan ainoastaan valvottuna.*

Pakkokeinolain 4 luvun 4 §:ään tulee lisätä uusi 2 momentti:

Tuomioistuin voi määrätä, että yhteydenpito rajoituksesta huolimatta sallitaan yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista valvottuna siten, että esitutkintaviranomaisella on oikeus etäyhteydellä tai vankilan tiloissa kuuntelemalla, katselemalla tai muulla tuomioistuimen määräämällä tavalla tarkkailla tutkinta-vangin yhteydenpitoa.

Eduskunnan oikeusasiamies on oikeusministeriön pakkokeinolakityöryhmän mietintöön annetussa lausunnossa todennut, että laillisuusvalvonnassa on esimerkiksi vankiloiden osalta katsottu, että tulee olla konkreettiset, yksilöidyt, yksittäistapaukselliset laissa edellytetyt perusteet sille, että luettaisiin kirje, kuunneltaisiin ja/tai tallennettaisiin puhelu tai kuunneltaisiin ja/tai tallennettaisiin tutkintavangin ja tapaajan keskustelu.

Lisäksi eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan EOAK/7510/2020 todennut, että kysymys siitä, minkälaista puheluiden ja tapaamisten keskusteluiden valvontaa pakkokeinolain 4 luvun säännösten nojalla voidaan määrätä, jää oikeudellisesti epäselväksi ja että jos valvonnan sisältöä ei ole yksilöity tuomioistuimen päätöksessä (yhteydenpito vain ”valvotusti”), jää epäselväksi, minkälaisia valvontatoimia vankila- tai poliisiviranomainen voi tehdä. Lisäksi ratkaisussa on todettu, että kun kysymys on perusoikeussuojaan puuttuvista rajoituksista, niiden sisällöstä pitäisi säätää täsmällisesti ja tarkkarajaisesti laissa. Vielä ratkaisussa on todettu muun muassa, että kun yhteydenpitorajoituksen perusteena on tyypillisesti esitutkinnan turvaaminen, ongelmana on kuitenkin se, että vankilan viranomaisten voi olla käytännössä vaikeaa toteuttaa valvontaa ja että eduskunnan oikeusasiamiehen saamissa selvityksissä on todettu, että vankilaviranomaisten kyky toteuttaa valvonta esitutkinta huomioon ottaen ja turvaten on todennäköisesti mahdotonta, koska vankilassa ei voida tietää, mitä asioita tutkintavangin ja muun henkilön keskusteluissa tulisi valvoa, jotta esitutkinnan turvaaminen ei vaarantuisi.

Yhteydenpito oikeudenkäyntiasiamieheen tai -avustajaan

Hallituksen esityksessä on ehdotettu säädettäväksi pakkokeinolain 4 luvun 1 §:n 3 momentissa muun muassa, että yhteydenpitoa ei saa rajoittaa oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 §:n 1 tai 5 momentissa tarkoitetun asianajajan, julkisen oikeusavustajan tai luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan kanssa.

Ehdotusta on pidettävä kannatettavana siltä osin, että vangilla tulee olla mahdollisuus olla yhteydessä myös muuhun oikeudenkäyntiasiamieheen kuin hänelle määrättyyn puolustajaan esimerkiksi silloin, jos kyse on jotain muuta vangitun asiaa hoitavasta oikeudenkäyntiasiamiehestä tai -avustajasta. Käräjäoikeus pitää kuitenkin perusteltuna, että yhteydenpitoa voitaisiin rajoittaa myös samassa rikosasiassa epäiltynä olevan henkilön avustajaan.

5 luku Matkustuskielto

Helsingin käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että hallituksen esityksessä on esitetty 60 päivän määräajan poistamista syytteen nostamiselle. Syytteen nostamisen määräpäivän puuttuminen johtaisi siihen, että syytteen nostamiselle matkustuskieltotilanteessa ei ole määräaikaa. Käräjäoikeus vastustaa muutosta. Helsingin käräjäoikeus toteaa, että syytteen nostamisen määräpäivä tulee asettaa myös silloin, kun epäilty määrätään matkustuskieltoon tai tehostettuun matkustuskieltoon.

Esitys johtaisi siihen, että esitutkintaviranomaisella ja syyttäjällä ei olisi lainkaan määräaikaa esitutkinnan ja syyteharkinnan suorittamiseksi asiassa. Käytännössä vaarana on, että henkilöön kohdistetaan pakkokeinoja hyvinkin kauan ilman väliaikakontrollia. Vaarana on myös se, että tieto matkustuskiellosta ei välity viranomaisten välillä ja henkilö tosiasiassa ”unohtuu” matkustuskieltoon. Viranomaisten määräämän pakkokeinon arviointia ja kestoa ei voine jättää kohteen itsensä aktiivisuuden varaan. Nykyinen järjestelmä takaa sen, etteivät matkustuskielto tai tehostettu matkustuskielto ole voimassa tarpeettoman pitkään.

Lisäksi on otettava huomioon, että oikeudenkännistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n mukaan, jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä, pääkäsittely on aloitettava kahden viikon kuluessa rikosasian vireilletulosta.

Esitys johtaisi siihen, että käräjäoikeudella ei mahdollisesti olisi etukäteen lainkaan tietoa siitä, koska syyte matkustuskiellossa tai tehostetussa matkustuskiellossa olevan epäillyn osalta nostetaan, jolloin pääkäsittely voisi tulla järjestettäväksi hyvin yllättäen. Erityisenä uhkana ehdotetussa sääntelyssä on se, että vapaudenmenetysaika muodostuu tehostetussa matkustuskiellossa kohtuuttoman pitkäksi tuomittavaan seuraamukseen nähden (rikoslain 6 luvun 13 §:n mukaisesti tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapauden rajoitusta vastaava aika siten, että kaksi vuorokautta tehostetussa matkustuskiellossa vastaa yhtä päivää vankeutta).

10 luku Salaiset pakkokeinot

Hallituksen esityksessä ehdotetaan telekuunteluluvan ja televalvontaluvan muuttamista teleosoite- tai telepäätelaitekohtaisuudesta henkilösidonnaiseksi. Mikäli sääntely muutetaan henkilösidonnaiseksi, esitutkintaviranomaisen ei esitetyn mukaan tarvitse yksilöidä niitä teleosoitteita ja telepäätelaitteita, joita lupa koskee. Käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että tuomioistuin ei tällöin kontrolloi lainkaan sitä, että teleosoite tai telepäätelaite on epäillyn hallussa tai hänen oletettavasti muuten käyttämänsä, paitsi tilanteessa, jossa toimenpiteen kohteena oleva henkilö on tuntematon, jolloin teleosoitteet ja telepäätelaitteet olisi yksilöitävä.

Käräjäoikeuden näkemys on, että mikäli sääntely muutetaan henkilösidonnaiseksi, tulisi esitutkintaviranomaisen kuitenkin lupaa tuomioistuimelta hakiessaan ilmoittaa tuomioistuimelle ne teleosoitteet ja telepäätelaitteet, jotka tuolloin ovat luvan kohteena sekä ne seikat, joiden perusteella niiden katsotaan olevan epäillyn hallussa tai hänen oletettavasti muuten käyttämänsä. Tällöin luvan kohteena olevat teleosoitteet ja telepäätelaitteet tulevat ainakin jossakin määrin myös tuomioistuimen kontrolliin.

Tarpeellinen on myös säännös siitä, mistä lukien telekuuntelua ja televalvontaa koskeva lupa voidaan myöntää. Johdonmukaista on, että kuukauden määräaika alkaisi aina päätöspäivästä. Käräjäoikeus kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että tällöin voi syntyä juridinen ongelma siitä, että jos lupa on myönnetty esimerkiksi ajalle 1.1.-31.1. niin voidaanko 30.1. tehdä päätös, joka kattaa myös päivän 31.1.. Ne bis in idemin vaikutusta ei ole arvioitu. Käytännössä uutta lupaa joudutaan hakemaan esimerkiksi viikonlopun tai pyhien vuoksi usein päivää tai paria ennen sen päättymistä, mikäli on olennaista, että lupa pysyy jatkuvasti voimassa, kuten usein onkin, etenkin laajoissa ja pidempikestoisissa huumausainerikostutkinnoissa.

Lakiin tulisikin kirjata, että jatkolupa voidaan myöntää enintään 48 tuntia ennen aiemman luvan päättymistä.

Tutkintavankeuslaki

Tutkintavankeuslain 2 luvun 1 §, tutkintavangin sijoittaminen

Hallituksen esityksen mukaan on perusteltua, että tietyissä pakkokeinojen määräajan pidentämistä koskevissa tuomioistuinkäsittelyissä asia voitaisiin ratkaista myös kansliassa ilman tuomioistuimen istuntokäsittelyä, jos tuomioistuin harkitsee sen soveliaaksi ja jos henkilö, jota asia koskee, suostuu pyyntöön. Käytännössä määräajan pidennyksiä joudutaan usein, ja toisinaan toistuvasti, hakemaan erityisesti laajoissa ja vaativissa rikosprosesseissa, ja suullista istuntokäsittelyä saatetaan pitää resurssien järkevän suuntaamisen kannalta tarpeettomana myös asianosaisten taholta.

Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai syyttäjän saattaessa tuomioistuimen käsiteltäväksi vaatimuksen tutkintavangin säilyttämistä poliisivankilassa yli seitsemän vuorokautta, tulisi asia voida ratkaista kansliassa ilman istuntokäsittelyä. Tällaisessa tilanteessa ei olisi riskiä oikeusturvaan liittyvistä ongelmista, jos edellytyksenä tälle olisi, että tuomioistuin harkitsee asian soveliaaksi ja vangittu suostuu käsittelytapaa koskevaan pyyntöön.

Käräjäoikeus ehdottaa seuraavaa muutosta tutkintavankeuslain 2 luvun 1 §:n 4 momenttiin:

Jos tutkintavanki sijoitetaan poliisin ylläpitämään säilytystilaan, sijoittamista koskeva asia ja sen perusteet on otettava tuomioistuimessa käsiteltäväksi yhdessä vangitsemisasian kanssa pakkokeinolain 3 luvun 15 §:ssä tarkoitetun vangitsemisasian uudelleen käsittelyn yhteydessä. Tutkintavanki voi saattaa poliisin säilytystilassa säilyttämisen tuomioistuimen uudelleen käsiteltäväksi myös erikseen. Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai syyttäjän on saatettava asia tuomioistuimen käsiteltäväksi, jos tutkintavankia on säilytettävä säilytystilassa yli seitsemän vuorokautta. Tutkintavangin saattaessa asian erikseen tuomioistuimen uudelleen käsiteltäväksi ja pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai syyttäjän saattaessa asian tuomioistuimen käsiteltäväksi säilyttämisen kestäessä yli seitsemän vuorokautta noudatetaan pakkokeinolain 3 luvun 15 §:n 1, 3 ja 4 momentissa säädettyä menettelyä. *Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai syyttäjän saattaessa asian tuomioistuimen käsiteltäväksi säilyttämisen kestäessä yli seitsemän vuorokautta, asia voidaan ratkaista kansliassa ilman istuntokäsittelyä, jos tuomioistuin harkitsee sen soveliaaksi ja vangittu suostuu käsittelytapaa koskevaan pyyntöön.*

Laki rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä

EU-luovuttamislaki ja Pohjoismainen luovuttamislaki ovat sisällöltään osin vanhentuneita. Molempia lakeja on täydennetty EUT:n oikeuskäytännön aina niin edellyttäessä ja Euroopan unionin rikoksentekijän luovuttamiseen liittyvän sääntelyn muuttuessa. Nyt ehdotetut muutokset ovat tarpeellisia mutta eivät riittäviä. Erityisesti luovutettavaksi pyydetyn säilöön ottoa koskeva sääntely sekä ylivoimaisen esteen käsittelemiseen liittyvä sääntely (taustalla jälkimmäiseen liittyen KKO 2022:36 ja EUT C-804/21 PPU, EU:C:2022:307) kaipaavat tarkastelua ja tarvittaessa päivitystä. Lainsäädännön päivitystarpeita on myös tuotu esiin Euroopan unionin neuvoston 9. arviointikierroksella antamassa raportissa. Käräjäoikeus on ilmoittanut havaitsemistaan uudelleen arviointia koskevista tarpeista oikeusministeriölle.

Lausunnon on laatinut käräjätuomari Johanna Nevalainen.

Laamanni Sirpa Pakkala